

Соколёнок

1/2019

январь – февраль

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Чемпионлар! Батырлар!

Аслан Межитов

*Ярышгъа чыкъгъан яшлар
Алдын болсун!
Оър болсун!
Сайлангъан савгъатланы
Тизер ери – тёр болсун!*

*Дюнъялагъа данг этип,
Оър макътавлагъа етип,
Ватанын оъктем этип –
Чемпионлар, батырлар.
Мен Къумукъман! Къумукъман! –
Деп юз – минглер айтарлар.*

**Ментальный арифметикадан
Дюнъяны чемпиону Къагъиров
Магъаммат. 12 минг яшны
арасындан инг де гъақъыллы яш.**

**Гъажиев Жамбулат, кунг-фу саньда
ябушувда Дюнъяны чемпиону.
Магъамматов Басир, кунг-фу
саньда ябушувда Дюнъяны
чемпиону.
Раджабов Мугъутдин, кунг-
фу саньда ябушувда Дюнъяны
чемпиону.**

Солтанагьматов Солтанагьмат, кѐп турнирлерде уьстюнлюклер алгьан, тюрлю кубоклагьа ес болгьан. Спортну устасы.

Султанагьматов Тагьир, дзюдо ябушувда Берлинни чемпиону.

Амиров Шахбан, чемпионатда биринчи ерни алгьан.

Таргьу.

Минатуллаев Магьаммат, Волгоград шагьарда Бютюн Россия турнирде боксдан биринчи ерни алгьан.

«Сарихум» ансамбль. Къоркъмаскъала.

Жалинат Керимова Календарь

Агъав магъа савгъатгъа
Гелтирген бир календарь.
Айтыгъыз, календардан
Уллу савгъат не зат бар!

Айлар, жумалар, гюнлер,
Санавдан толгъан ичи.
Тувгъан гюнюм болажакъ
Юхласам эки гече.

Каникуллар башланма
Нече гюн къалагъанын,
Гъар гюн санап къарайман,
Юлкъуп бир япырагъын.

Къумукъ йылнама

Январь – АЮВ ЯТГЪАН АЙ
Февраль – ЧИЛЛЕ
Март – ОБРТЕЙ АЙ
Апрель – МАЙСАН АЙ
Май – ГЮЛШАН АЙ
Июнь – КЮРЖАН АЙ
Июль – ИННЫР АЙ
Август – ТУРШУ АЙ
Сентябрь – КЪОЧКЪАР АЙ
Октябрь – БАЙСАН АЙ
Ноябрь – МАЙ-ЙИЛИК АЙ
Декабрь – ТУНЛУ АЙ.

Тазаланар сов алам

Жавант Жакавов

Къар ява алай арив,
Аста-аста себелеп.
Таза къар, таза ундай
Элекден чыкъгъан элеп.

Бу къардагъы тазалыкъ
Ким де болардай гюллеп.
Тазалыкъ ва азатлыкъ...
Юрегим къырны эллей.

Дюнъягъа этип еслик
Лопа-лопа геле къар.
Бу къышда бир битмеслик
Ажайып гезеллик бар.

Къыш суратчы, къыш шаир...
Сурат эте, яза къар.
Нарыстадай гюнагъсыз
Айланамда таза къар.

Къар яв, къар яв, къар герек...
Къувзакъ эте къар санны.
Къардан сююне юрек,
Гёнгюн ача инсанны.

Тазалыкъны къардагъы
Гюллеп алса гъар адам,
Яман хыяллар таяр,
Тазаланар сав алам.

Байрам тойда гъалиги яшланы йыбанагъан кюйлери

Байрамда, тойда адат
Жыйылагъан къумукълар,
Эшитилмей я гёрюнмей
Алдынгъы исбайылыкълар.

Гиччиден гъюрмет алмай,
Уллугъа абур бермей.
Бу яшлар ичсе, адамны
Жибин чакъы да гёрмей.

«Сен савлукъ», «мен савлукъ» ёкъ.
Бийивде бар леззети.
Йырдан, сарындан, сёзден
Гъеч англайгъан ёкъ заты.

Тийишли ёлу булан
Болмай олтуруп-туруп.
Сайки булар ичелер
Урумкаларын уруп.

Оъзге халкъ уруп ичсе,
Маъналы сёзлер чыгъа.
Бизинкилер тапанча
Атып, биревню йыгъа.

Хапарсыздан тийген деп,
Булар огъар ат сала,
Бири акъсакъ, бири чолакъ
Ахырда болуп къала.

Шу ёрукъда терс юрюй
Къумукъ яшланы иши.
Огъар да рази болмас
Адамлыгъы бар гиши.

1913. й.

Тарбия адатлары

Уллулагъа гъюрмет этмек

Олагъа гъюрметликюйде тынглап, буйрукъларын яшавгъа чыгъармакъ къатты кюйде талап этиле. Уллуланы насигъатларына гиччилер тергевлю тынгламалыдыр, олардан алда аш гесмек, алдына чыкъмакъ, хабарны башламакъ гъюрметсизликдир. Гиччилени яман ишлерини алдын алмакъ учун олагъа урагъан даражагъа чыкъса да, уллугъа къол гётермеге ярамас...

Загъматгъа гъюрмет

Загъматны натижасында алынган гелим гьалалдыр. Ашны аякъ тюпге ташламагъа, чёплюкге атмагъа, огъар яман демеге, сёкмеге ярамас. Ашдан бир гесекни сындырып, ант этмек шекли бир масъаланы чечегенде шагъатлыкъ этер.

Ялгъанчылыкъ инг пис ва осал кылыкъдыр

Ялгъанчыны халкъны арасында абуру болмас, ону тюз сёзюне де инанмаслар. Шогъар гёре де халкъ айтгъан: «Ялгъанчы тирменден унга боялып геле буса да, бирев де инанмас», «Ялгъанчыны уьуне от тюшдю, гъеч ким инанмады».

Ата-анагъа гъюрмет

Агълюде инг абурлулар – ата-ана. Яшлары ата-анасына гъюрмет этип, сёз къайтармай, насигъатларына тынглавлу къулакъ асмалыдыр. «Оърде Аллагъ, тюпде –ата-ана», – деп де айтыла.

Ананы сютю сыйлы бир затдыр. «Анангны сютю гьалал болсун», «Анангны сютю гьарам болсун», «Анангны сютю бурнунгдан гелсин» деген алгъыш-къаргъышлар инг гючлюлеринден гьисап этиле. Къызгъа, намуслу улангъа: «Гьалал сют ичген», – деп айтыла.

Къурдашлыкъ

Яхшы къурдаш къардашдан да алда бола. «Гьар затны янгысы яхшы, къурдашны эгиси яхшы», «Къурдаш къыйынлы гюнде сынала» деген айтывлар да бар.

Яшыны гъайын этив

Яшларыны алдында атаны бойнунда уьч борчу бар: оьсдюремек, тарбия бермек ва уьйлендирмек.

Уьйленмек учун къызны ва уланы анасыны тарбиясы кюрчю болуп токътай. Аривлюк экинчи даражадагъы бир белгидир. Къызны тарбиясы аслу гьалда анадан геле. «Тышына къарап, безин ал, анасына къарап, къызын ал», деген атабабаларыбыз.

Игитлик

Даим макъталып гелеген хасиятдыр. Игитлер сайланган адамлардан гьисап этиле. Игит атны халкъ харлылагъа къол узатганлагъа, яхшы адатланы сакълайганлагъа, тюзлюкню якълайганлагъа бере. Халкъ арада булай айтыла:

«Намартны кёпюрюнден чыкъма, къой, ташгъын алып барсын сени».

«Тюлкю уясында ятма, къой, арслан алып барсын сени».

Тарасе Негулов

Яшлыгыбыз

Тангчолпандан ёл ахтарып
Гете эдик биз.
Отбашгъа деп агъач жыйып,
Элте эдик биз.

Тал терлетип балабанлар
Бура эдик биз.
Къышы-язы яланаякъ
Тура эдик биз.

Топ ойнама къаламанлар
Ийлей эдик биз.
Ахшам болса, уйге къайтып
Билмей эдик биз.

Минкюллюдей сиривлени
Багъа эдик биз.
Балбу чагъып, байрам отлар
Ягъа эдик биз.

Чум жыя эдик,
Миятамур излей эдик биз,
Давдан къайтар аталар деп,
Гёзлей эдик биз,

От яндырма макъаталар
Гесе эдик биз.
Биз де билмей йылдан-йылгъа
Оьсе эдик биз.

Айланч, яшав ёлларында
Къанат къакъдыкъъ биз.
Бизден уьлгю алар йимик
Гележекде сиз.

Ёкьму экен дюнъяда бир себеп?

Гьей аврув, анамны талама,
Кьой, аврув, анамны еринде,
Келпети суратдай гёрюнюп,
Иннемей кьалса да тёрюмде.

Кёгюмню япмагъыз, булутлар,
Япмагъыз гёзюмню ярыгъын.
Билмейми аявлу аналар,
Балагъа гюн йимик тарыгъын?

Къышда да аясы иситген,
Топуракъ, ая сен анамны.
Оъмюр, сен нече де кьарсалап,
Алгъасап санайсан заманны.

Муна бу отбашы анамны,
Юрекдей от янып турагъан.
Жувгъарай, юн таракъ, акъчалыкъ,
Жаны бар затлардай кьарагъан.

Илинген, ай йимик орагъы,
О йыллар оракъгъа барагъан.
Мен гъайсыз, чал будай чачагъан,
Тарлавда тас болуп къалагъан...

Унутман сют ийис гелеген,
Он яшгъа он бёлген экмегин,
Асгерде ант берип байракъны
Этегин эсгерип, оьпгеним.

Кьоюгъуз анамны юрегин,
Орнуна меникин берейим.
Анамны алгъасап элтмегиз,
Дагъы да гёрейим, гёрейим.

Хапарсыз ана да, бала да
Айрылып къала экен бете-бет,
Анама мен этип болагъан
Ёкьму экен дюнъяда бир себеп?

КЪОЧЧАГЪЫМ, ПАРАВУЛЛУ

Туралиден туз алгъан,
Жагъ улан генг яврунлу.
Уьч арба бирче екген,
Къоччагъым, паравуллу!

Къышда къарлар явмаса,
Яй болмас деп явунлу,
Бир тавну бир тавгъа уруп,
Кёл этген паравуллу.

Юртумну аты къоюлгъан
Оьзенге ташгъын сувлу.
Табан тиреп тогъайда,
Бав салгъан паравуллу.

Басгъанда асгер гючлер,
Дазулар – къаравуллу...
Япон давда уьст болгъан
Къоччагъым паравуллу.

АТА - АНАЛАНЫ САГБИФАСЫ

РУГЪ БАЙЛЫГЪЫБЫЗ

Бизил журналыбызгъа, гъар бусурман учун да пайдалы болгъан бу асарны къумукъчасын, эсгерилген китапдан алып, гъалиги заманда кѣп къолланагъан гъарлагъа айландырып ва бир-бир сѣзлеге баянлыкълар да язып онгаргъан – Гъасан Оразаев.

Гъакъылынг артмакъны суйсенг, тарыкъсыз сѣзню къой.

Ибадатны татлилигин суйсенг, гюндюз ораза тутуп, гече намазлар къыл.

Аллагъу Таалагъа ювукъ гиши болмакъны суйсенг, дюнъягъа кѣп иштагълы болма.

Аллагъдан къоркъмагъа суйсенг, Аллагъны къудратын ойлаш, обзюн ойлашма.

Адамланы инг яхшысы болмагъа суйсенг, адамлагъа хайырынгны кѣп тийдир.

Аллагъу Таалагъа инг кѣп ибадат этеген гиши болмагъа суйсенг, Аллагъу Таала гери ургъан затлардан сакълан.

Аллагъу Таала сени суйгенни суйсенг, бусурман къардашынгны гъажатын битдир.

Аллагъу Таалагъа мутиъ къуллердан болмагъа суйсенг, Аллагъу Таала борч этген затланы тюз эт.

Аллагъу Таалагъа гюнагъларынгдан таза болуп ёлукъмагъа суйсенг, гъар жумагюн киринмекни адат эт.

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪМАРЫНЫ АДАБИЯТЫНДАН

ТИРМЕНЧИ БОЛМА СЮЙГЕН БЁРЮНЮ ГЪАКЪЫНДА

Агул халкъ ёммагъы

Бир керен, тирменчи ёкъда, тюлкю тирменге гире, ун да ашар, къачып гете. Унгъа батгъан авзун-бурнун сибирип, устюн-боюн тазалап битгенче бугъар бёрю къаршылаша.

Бек ач болуп турагъан бёрю:

– Къайда бар экен будай ун? – деп со-рай. – Яхшы кюйде тоймагъа герек эди.

– Ун сие бусанг, тирменчи болуп иш-леме уйрен, – дей тюлкю.

– Тирменчи? – деп, бёрю ойгъа бата.

– Къыйын касбудур. Уйренмеге кюй буса чы!

– Мен уйрертермен сени! – деп, тюлкю сан да этмей.

Шолай да айтып, ол бёрюню тирменге багъып алып юрюй.

Булар тирменге етишелер. Къараса, тирменчи де ёкъ, тирмен де ишлемей.

– Тирменчи де ёкъ, тирмен де ишлемей.

– Тирменчи болма не болсун! – дей тюлкю. – Шу – чанчелек, шу – чоргъа, онда кеберхана да бар, тирмен ташлар да... Тирменташ нечик айланагъанны билемисен?

– Билермен, уйретсенг, – дей бёрю.

– Уйренмеге сие бусанг, тюпге бар.

Чанчелегин яхшы кюйде тергеп чыкъ.

Бёрю чанчелекге ювукълаша. Тюлкю къайтаргъычгъа багъып геле. Бёрюню чанчелекге къапланып, огъар - бугъар харманып айланагъанына къарап, тюлкю: «Гъали лап онгайлы вакъти бугъай деп ойлаша да, къайтаргъычгъа узатыла, сув чоргъагъа тюз бола, чанчелекге тёгюле. Чанчелек де гелип-салып айланып йибере! Чанчелек бёрюню чырмап ала ла, силлеп - силлеп, бир якъгъа багъып ата. Бёрю гъаран къутула.»

Тюлкю къачып гете. Бёрю буса шондан сонг тирменчи болмакъдан умут уъзе.

Онгаргъан Муслим Рамазанов.
Гёчюрген Мустапа Гъусейнов

Ажайыма

Мени азиз ажайым
Арив адам ажайып.
Алтын кьоллар, аялар
Гёзлери шат иржаялар.

Насипли бол гьар заман,
Гьакъыллысан бир гьайран.
Сююмлю ажайыма
Сююнчлю болсун байрам.

Камила Салагьбекова

Торунлары улланасын кьутлай.
Суратда кьызардашлар
Салагьбековалар – Луиза,
Камила – 1 кл.

Анайымны сувугъан тобукъларына бетимни къаплап, гёзьяшларымны токътатып болмай гиччи яшдай йылай эдим. Тунукъ уйню мююшюнде, ерге яйылгъан халилерде олтургъан эсли къатынлар ваягъ эте эди. «Гъали Анай кёп йыллар алда йимик, балам, йыла! Бары да гёзьяшларынг бугюн тёгюлсюн! Аллагъу Таала бизге янгыз шатлыкъны аманат этмеген. Сен уллу болгъанда гёзьяш тёкмей йыламагъа уйренежексен», – деп, къолуну аясын узатып, къырав басгъан акъ башымны сыйпар деп, эсиме геле эди.

... Шо йыл, бавубуздагъы уллу кюреге терек эрте чечек ачып, къышдан уянмагъан озге тереклени арасында тойгъа безенген гелинге ошай эди. Неге, мен шо гюн тангда туруп, юхлап турагъан атам-анамны къырийындан астаракъ оьтюп, яланаякъ балконгъа чыкъгъанымны озюм де англатып болмайман. Мундан, Таргъу тавну бетлеринден Анжи къолну аясында йимик гёрюне эди. Хыйлы арекде, денгиз кёк булан къатышагъан ерден сюйсюммей къызыл гюн чыгъып геле эди.

Арандан бизин хохабаз хоразыбызны къарлыкъгъан тавушу эшитилди. Анай тавукъланы йымырткъа къозламайгъанын неге буса да хоразыбыздан гёре эди. «Гъай, гъампа! Бёрюлер ашагъыр, сени! Нете тавукъларынгны хоншу хоразлар къачыргъанча къарап туражакъмысан? Ялагъай манкъа!» – деп, огъар чакъ-чакъда урушагъан кюю бола эди. Хораз буса озюне салынагъан айыпны англайгъанда йимик, онгай гелгенде гъаман Анайны къолундан чокъума къарай эди. «Мен хоразланы ханыман, тавукъланы солтаныман» деме сюегендей, гюргюр

йимик гёбюп, тёшюн де чыгъарып, къуш бурнуну тюбюнде бир затлар къакъыллай туруп, абзарны ари де, бери де оьлчеп юрюй эди.

Тюнде, къапуланы къырийында аювнукидей уллу аякъларына авур башын салып Къазбек сойралгъан. Йыллар ону къавжатгъан. Хоншу итлер ондан алда йимик къоркъмай. Тек къапуларыбызгъа бек ювукълашма да тавакеллик этмейлер. Къазбек биринчилей бизин абзаргъа гелген гюнден Кахулай булакъдан хыйлы сув эниш акъгъан. Ону уллатама гиччи гючюк заманында Гъаркас тавларда кьой сиривлер багъагъан къадарлы къонагъы савгъат этген болгъан. Къышлар, язлар айланып аюв балагъа ошайгъан кулайдан къуватлы, къоркъунчсуз, инсан урлукъда аз ёлугъагъан аминлиги булангъы девдей ит оьсер деп ким ойлаша эди?!

Мени Къазбекге бек языгъым чыгъа. Ол авруй ва ашамайгъан эки гюн бола.

Тюнегюн анам тюш аш биширегенде, яшыртгъан къазандан эт гесек чыгъарып, Къазбекни янына бардым. Эт къолларымны бишире эди. Тез сувусун деп, хоншубуздагъы Къалайчы Сурхай зурнайын согъагъанда йимик якъларымны гёпдюрюп, этге гючюм бар чакъы уьфюре эдим. Къазбек гьеч тербенменди. Бир мюгълетге авур къашларын гётерип, алдындагъы гесекге гёнгюлсюз къарап, къайтып гёзлерин юмду. Алда Къазбек булай савгъатдан бир де бетин бурмай эди. Биз, яшлар, ону тюрлю ашлар булан ёнкютегени йимик, хыйлы керенлер аркъасына минип, къуйругъундан тартып, ачувун да чыгъара эдик. Тек Къазбек хапмай, гъапламай инжив-

лю жибинлени кюшлейгендей, бизин аягъы булан озюнден айырма къарай эди. Ол бизин къаныбызда озюню есиси, уллатабызны, къаны агъагъанын ит жаны булан гъис эте эди.

Бирден къапуланы тогъасы кыжыллады. Абзаргъа эшиклени эркин ачып, алгъасамай ювукъ къардашыбыз Магъмут агъай гирип гелди. Ол айтылгъан гъавчу эди. Шо саялы ону инбашында тюбекни гёр-

генде, мен шогъар онча тергев бермедим. Ону къаршылап алдына уллатам чыкъды. Саламлашгъан сонг, олар гъаман Къазбек ятгъан ерге къарай, туруп, аста тавуш булан сёлеме башлады, сонг Магъмут агъай, кисесинден аркъан гесек чыгъарып, Къазбекни бойнуна байлады. Къазбек осал эшитегенин билеген саялы, итни къулагъына энкейип, тавуш чыгъарып: «Тур, къарткъо-жакъ! Батырлар майданда оьлер!»

– деди. Озокъда, мен о заман шо сёзлени маънасын англамай эдим. Тек юрегимде озюмден пурмансыз бир тамаша гьалекли гьислер тувду. Балкондан елдей тюшюп, уллатамны шалбарындан тарта-соз эте туруп: «Дада, ва Дада! Ол Къазбекни къайда алып бара? О чу авруй. Дада, Къазбек огъар негер тарыкъдыр? О чу къарт болгъан, гъав этип болмай...», – деймен бир токътавсуз. Уллатам мени эшитмейгендей, манг болуп токътагъан. Ол шо мюгълетде магъа бизин уллу сувукъ ярлар-тавларыбыз йимик гёрюне эди.

Мен абзардан чабып чыкъдым. Магъмут агъай бир аягъына акъсакълайгъан Къазбекни Албёрюгентге багъып сюрөп алып бара эди. Къардашым, мени гёрюп уйге къувалап къоймасын деп, артына тюшюп бираз ариден юрюймен. Эки де юртну арасындагъы ёлну ортасына этишгенде Магъмут агъай токътады. Къолуна тутгъан аркъанны ерге ташлап, инбашындагъы тюбегин къолуна алды. Къазбек гъалсыз кююнде аякъ уьстде туруп болмай, ерге ятды. Къардашым тюбекни итге багъып бакъдырды. Гъали бир уллу балагъ болажагъын шоссагъат англадым. Гиччирек юрегим минг накъыра йимик къагъыла эди. Къулакъларымны къолларым булан къысып, уйге чапдым. Къапуларыбызгъа етише туруп йыракъдан «тах» деп атылгъан тюбекни тавушу чалынды. Арты булан бирдагъы атышыв болду. Кёрюк уйдеги мююшге тыгъылып, бетимни тобукъларыма яшырып, йылавумну токътатып болмайман. Кёрюкге Анай гирип гелгенин де эс этмедим. Ол, янымда олтуруп, мени къучакълап тартып тобукъларына алды. Бешикдеги яшны йимик чайкъай туруп бирден аста тавуш йырлама башлады. Йырны сёзлери эсимде къалмагъан, тек макъамы нече де пашман эди. Мен Анайгъа къарагъанда ону яякъларында бюлдюр-бюлдюр гёзьяшлар агъагъанын гёрюп: «Анай, сен де Къазбекни къызгъанамысан? – де-

дим, шо заман Анай тынглавсуз бурма чачларымны сыйпай туруп, шо сёзлени айтды: «Йыла, балам, йыла! Бары да гёзьяшларынг бугюн тёгюлсюн!...»

Гёзлеримни юмаман ва оьтген йылланы чарслы пердевлеринден таба, бугюн де Анайымны мунглу тавушун эшитемен. Бу дюньядан гетген ювукъ адамларымны сызлатагъан сагъыныв къайтып-къайтып юрегимни къуршай.

* * *

Уллатам гёрмекли, бойлу-сойлу гиши эди. Ону къырында улланам гиччи къурчакъдай эди. Бизин юртубуз бай юрт эди. Оланы тоюнда 20 гече, 20 гюн боза аякълар гётерилди, аргъанлар согъулду. Сонг мени атам тувгъан, арты булан баживюм. Яшав олагъа иржайгъан деме де ярар эди. Тек хапарсыздан элге душман чапды. Явлар къопду. Давну къанлы сеси минг чагъырымлар аридеги юртларда да эшитиле эди. Улланамны бары да эркъардашлары давгъа гетди. Гъатта лап гиччиси, эр мыйыгъына гирмеген Имамны да къоймадылар.

Уллатамны район газетни редактору экенге уйде къалма ихтияры болса да, ол арза берип гёнгюллю кюйде фронтгъа къошулду. Юрт эренлерден бошады. Къантулукъ давну къурбанларын узакъ къаравуллама тюшмеди. Бир гюн къоюп, бир гюн дегенлей юртгъа къайгъылы билдиривлер геле эди. Адамлар почтальондан къоркъагъан болду. Ерли молла уйден уйге юрюп дуалар охуй эди. Амма, бирев де оьлгенлени агъач атны уьстюне миндирип ахырынчы ёлуна узатмай эди, ана топурагъына гёммей эди. Янгыз эркин ачылгъан къапулар бу ожакъгъа къайгъы къагъып гелгенни билдиреген пашман белгиси эди.

Уллатам сав къалды. Тек огъар, Къызыл Армияны офицерине, давдан сонг ата юртуна къайтма насип болмады.

Макътанчыкъ къаъ

Абдулхайи
Тасиев

– Къазман мен геме тѣшлю,
Бийдей ѳктем юрюшлю.
Юрюймен чайкъалышып,
Оьрге гѣтерип башын.
Къазман, къазман, къаз-къаз-къаз,
Къыркъ гьонер де магъа аз!
«Бажарывлу батыр!» – деп,
Къанатыма мени яз!

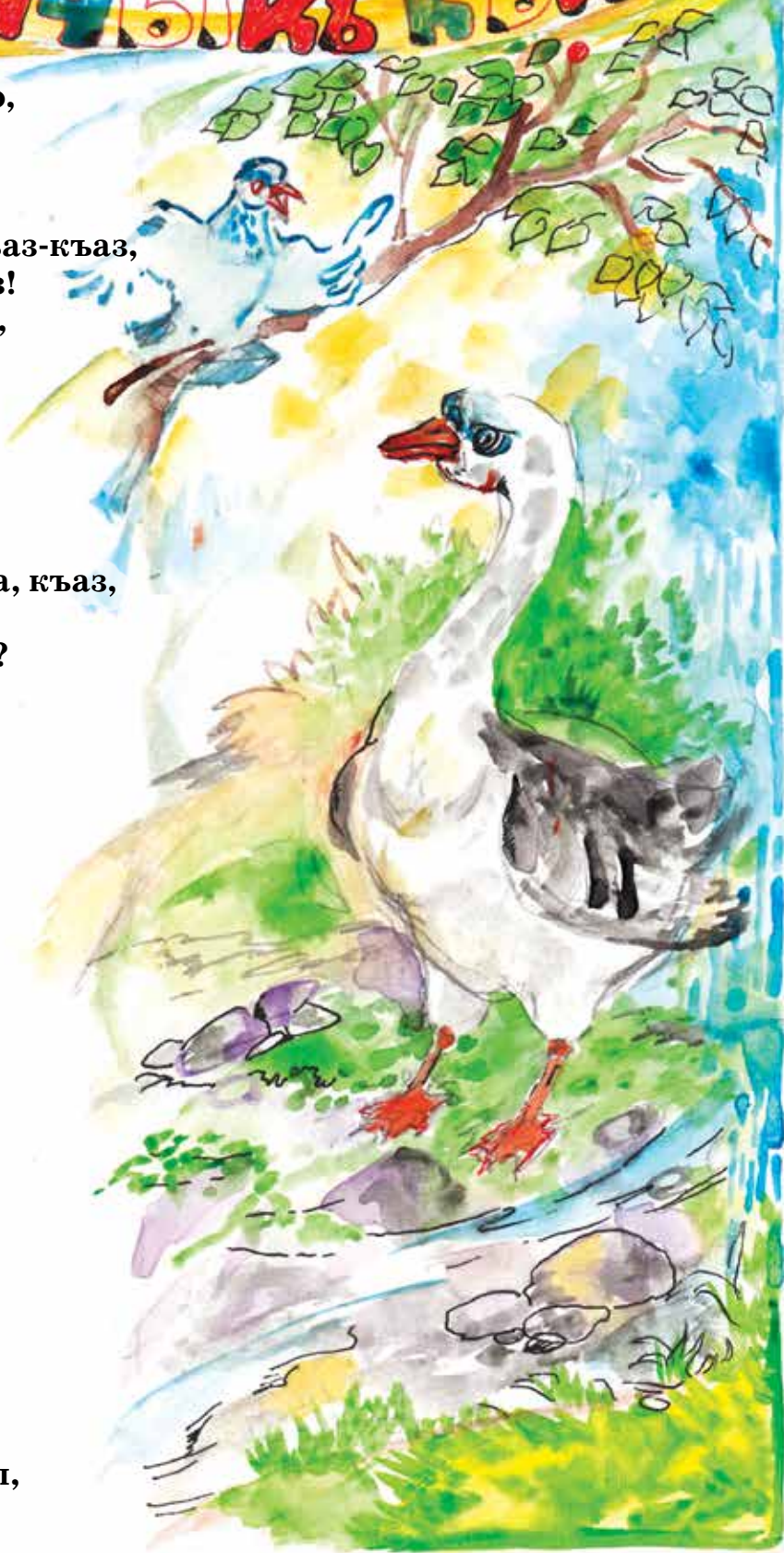
Макътанагъан шо кююн
Эшите бир гѣгюрчюн,
Къазгъа бек гѣнгю кюлей,
Артда огъар булай дей:
– Гъейлер, къаз, макътанма, къаз,
Саламат бол, хари, бираз!
Макътанмагъа не этгенсен?
Уллу оьрлюкге етгенсен?

– Суйсем, юзюп боламан,
Кѣп суйсем, чомуламан,
Учуп да кеп аламан,
Чапма да гьонерим бар –
Мендей болагъан ким бар?!

– Бары этеген затны
Ярты-юрту этесен,
Макътанчыкъ деген атны
Алажакъсан! Не этесен?!
– Къайда, айт магъа энни,
Ким чабып, утар мени?

– Гъона гиччинева къоян,
Эриш чи шону булан.
– Бий, ондан сан да этмей,
Озарман минут оьтмей!

Къоян чаба ойнакълап,
Къаз ѳргъалай маймакълап,
Арадан оьтмей аз да,
Къоян кѣп оза къаздан.

Къазаякъланып къайтып,
Къаз къала авнап ятып.
Къаз утдура гертилей,
Тек мюкюр болма суймей,
Дагъы айтма зат билмей:
– Атылып чаба эди, – дей.

Гёгюрчюн кюлей, кюлей,
Артда токътап, булай дей:
– Сен айтдынг юземен деп,
Муна бизин оьзенде
Юзе гиччинева балыкъ,
Ону булан юзме чыкъ.

Къаз оралып, масайып,
Къушгъа эте бек айып:
– Къайдагъы балыкъ булан
Юземи мендей улан?!
Хортма я дельфин башгъа,
Чыкъса юзме ярышгъа!

– Огъ, макътанчыкъ, оькюрме,
Сюебиз къарап гёрме,
Же бол энни, сувгъа гир,
Балыкъ да онда гъазир!

Къаз айып къанатларын,
Ишге къура бутларын,
Олар да уюп къала,
Сув тирмен чанчелекдей...
Этип уллу усталыкъ,
Сув тюпде юзе балыкъ,
Тек аркъасы бир-бирде
Чыгъып гёрюне оьрде.
Гиччи балыкъ бираздан
Кёп алгъа чыгъа къаздан.
Утдургъанын къаз англай,
Тек эришип, къакъыллай:
– Бузду, этме ярамай –
Силлей эди къуйругъун!

– Гъай макътанчыкъ, макътанчыкъ,
Гъали учмагъа да чыкъ,
Муна гиччи къарчыгъа
Ярышгъа учма чыгъа.

– Озокъда да чыгъарман,
Алдынлыкъ да аларман,
Бир юртдан башгъа юртгъа
Етишме де боларман!

Къанатларын къагъып, къаз
Гётерилген сонг бираз,
Гюлле йимик, къарчыгъа
Кёкню оьрюне чыгъа,
Къаз буса къарап къала:
– Утду, – деп, мюкюр бола.

Яшлар, магъа тынглагъыыз,
Яшавну тюз англагъыыз:
Кёп затны билмек – яхшы,
Чыкъмайман огъар къаршы,
Амма бир касбу сайлап,
Яхшы чалышып, ойлап,
Оьрлюкге етишигиз –
Халкъ макътар шо ишигиз,
Оьз-оьзюгюзню макътап,
Кюлкюге сиз къалмагъыыз!

Айтывлар ва аталар сёзлери

Тырнакъ чакъы умут этеген ерде тырнакъ гесмес.

* * *

Къутсуз ерден къуш алма.

* * *

Яшда гёрген яшавдур, уллудагъы талавдур.

* * *

Арба бошамаса, гъайван ял алмас.

* * *

Барлыгъына тийгенде бир, бутуна тийгенде бир.

* * *

Ярлыны яйыву шереди.

* * *

Увакъ юрюш ат оьлтюрер, увакъ бериш уьй битдирер.

* * *

Анадыр – баладыр, ятгъа яла ябадыр.

Сорагъан – айып тюгюл

Не учун къайнар сувда шекер тез ирий?
Жибин пурхада баш тёбен юрюп бола, чычкъан буса,
болмай?

Сув не учун оьрлеге гётерилмей, тёбен агъа?
Тереклеге сув тамурларындан таба оьрге гётериле. Муну
себеби недир?

Не учун Казбек тавну уьстюнде йымырткъа къатты
бишмей?

Къаш адамгъа негер тарыкъ? Пайдасы недир?
Агъагъан телолар къайсы шартларда тез пусгъа айла-
на? Себеплерин англат!

Тюрлю-тюрлю агъагъан телоланы агъывларындагъы
башгъалыкъны себеби недир? Терекни къакъгъанда неге
емишлер ерге тёгюле?

Бир литр сувда бир куб дм шекер иритсек, тутуш не-
чакъы болар?

Къумукъ яшланы оюнлары

Бав бар экен

Бав, бар экен, бав бар экен,
Бавну ичинде кав бар экен.
Кавну ичинде
Бу (баш бармагъынг) оърдекдир,
Бу (имам бармагъынг) тутгъан,
Бу (орта бармагъынг) юлкъгъан,
Бу (ян бармагъынг) биширген,
Бу (женекей бармагъынг) тюшюрген,
Бу (авзунг) хам, хам этип ашагъан.
Бу тамагъынг ютуп къойгъан,
Бу гиччи къурсагъынг тойгъан.

Чюй бурун

Чыгъыкъ мангалай,
Чунгур гёз,
Чюй бурун,
Чюмек авуз.

Пыр-р

Мунда тари тегюлген,
Ону жичив ашагъан,
Ашай туруп геч къалгъан,
Балалары ач къалгъан.

Пыр-р деп учгъан да гетген,
Тез балаларына етген.

Канкичив

Кан-канкичив, канкичив,
Сувгъа баргъан, канкичив.
Сувдан къайтып гелгенде,
Шулай тургъан, канкичив,
Булай тургъан канкичив,
Бийип алгъан канкичив.

Чыкъ, чыкъ мияма

Чыкъ, чыкъ мияма,
Атанг оьлсе йылама.

Къара агъачда къара байтал сой-
гъанман.

Къанын сагъа къойгъанман,
Чыкъ, чыкъ мияма.

Гюн чыкъ

Гюн чыкъ, гюн чыкъ,
Душманланы жаны чыкъ,
Арив къызынг алып чыкъ,
Эрши къызынг
Эшик артда къоюп чыкъ.

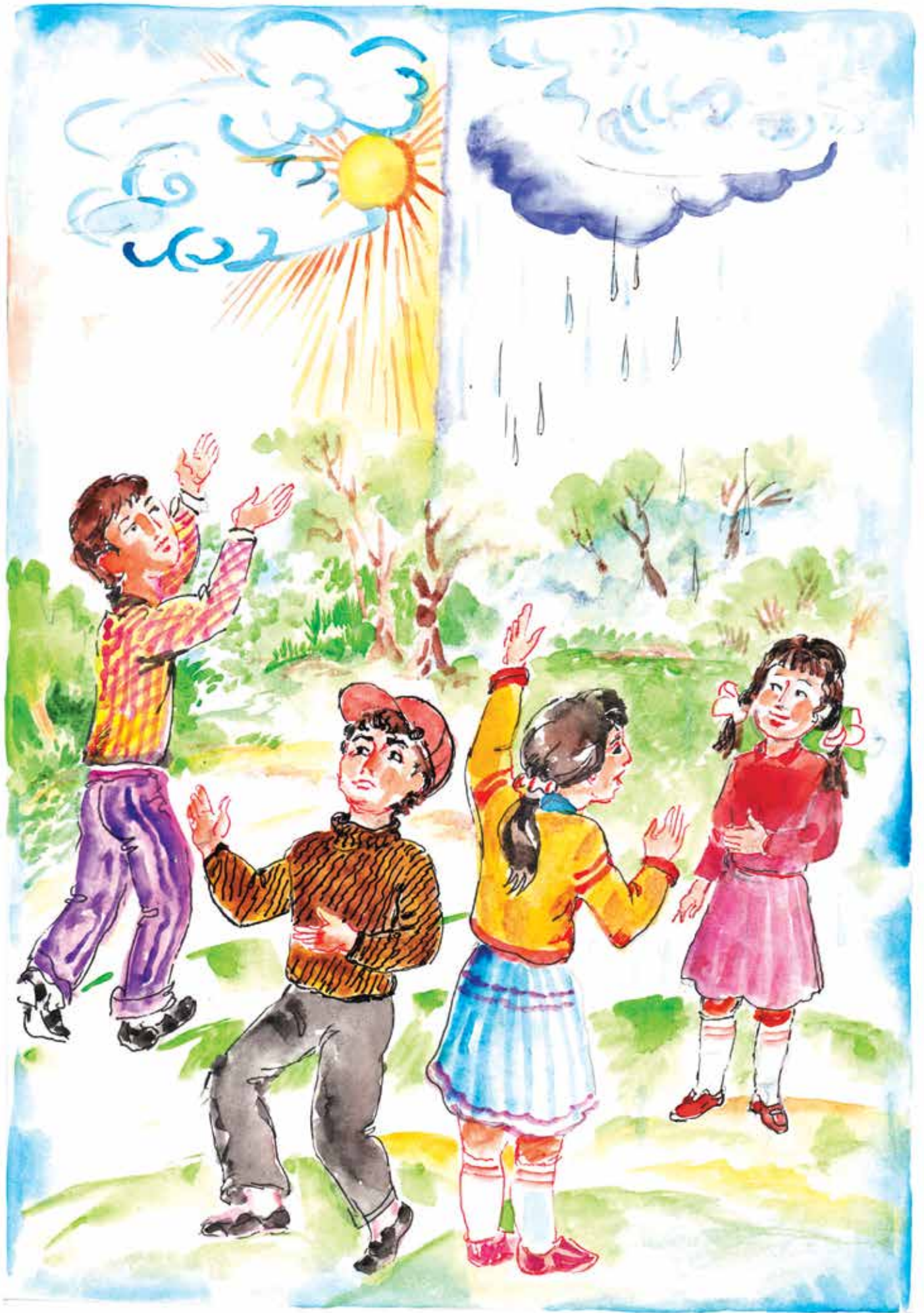
Яв, яв

Яв, яв!
Явлу къалач берирмен,
Къуй, къуй,
Къуймакъ къалач берирмен,
Яв, яв!
Къуй, къуй!!!

Гъав, гъав

– Мишики, мишики, мишики, мав,
– Гъав, гъав!
– Бавда хыяр кишимав.
– Гъав, гъав!
– Алмачыгъым алдылар.
– Гъав, гъав!
– Алып итге бердилер.
– Гъав, гъав!
– Ит дегенинг къырылсын!
– Гъав, гъав!
– Къарангы уьюнг сырылсын!
– Гъав, гъав!
– Эркеч къазанда къайнар.
– Гъав, гъав!
– Умар тебеде ойнар.
– Гъав, гъав!
– Умар батды гызына.
– Гъав, гъав!
– Къаргъаны къанатлары,
– Гъав, гъав!
– Савусгъанны бутлары...
– Гъав, гъав!
– Бир де къалмай къырылсын.
– Гъав, гъав!
– Бу авулу итлери!
– Гъав, гъав!

Экилер

Авуз – бир, кьулакъ – эки, кьычырып сёйлеме.

Яда:

Эки тынгла, бир эшит, – деп уьйретер уллулар гиччилени.

Адамланы аслу санлары экишер бола. Масала, эки кьулагъы, эки кьолу, эки буту, эки гёзю, эки оьпкеси, эки бьйреги ва шолай башгьаларына кьошулуп эки юзлюсю де бола.

Кьушланы барысы да эки кьанатлы, эки аякьлы бола.

Эки яртыдан бир сав да кьолай, – дейлер.

Экевге аш этген оьзю де тояр.

Эки аязбаш бир таракъны уьстюнден ябушгъан.

Бир башдан кьолайдыр эки баш.

Биревге экев асгер чакъы болуп гёрюнер.

Эки яман дост болса, арадан уьч гюн оьтмей урушар.

(Абусупиян Акаев язгъан юз суаллы Маликаны хабарында да сиз булай лакъырны охума боласыз:

Къыз: – Эки затгъа етишдиреген эки зат недир?

Алим: – Сабурлукъ – муратгъа етишдирер, экинчилей, баргъа рази болуп турмакъ да – байлыкъгъа етишдирер.

Экевге экев – болар дёртев. Биз буса, дёртлерден алда гёчейик «уьчлеге»!

УЪЧМЕР

(Къумукъ ёммакъларда кёбюсю гьалда уъч къурдашны, яда уъч ини-агъаланы кеппетлери суратлана.

Юз суаллы Маликаны хабарында къыз алимге:

– Адам нече зат булан таныла? – деп сорай.

Алим де: – Уъч ерде танылар, – деген, – сапаргъа чыкъгъанда – бир, сатыв-алывну арасында – эки, хоншулукъда – уъч, – деп жаваплангъан.

Къыз дагъы да:

– Уъч зат уъч затсыз гъеч бола. Шолар нелердир? – деп сорагъан.

Алим де: – Арив гишини гъакъылы болмаса – гъечдир. Алим гишини амалы болмаса – гъечдир. Бай гишини намартлыгъы болмаса – гъечдир, – деп жавап барген.

Дагъыстанны пачалыкъ байрагъы уъч тюзлюдюр: яшыл, гёк, къызыл.

Айтывлар:

Бир авлия уъч гъакъыллы ашагъан чакъы ашны ашар.

Бир талайсызгъа тюзген бир намусну кютгенче дагъы да авур аваралар болагъанына гёре «Уъстевюне уъч къалач» дейлер.

Биревню уъчев булан ябушма гючю чатмас.

Уъчден сонг болар дёрт. Дёртлени де сырларын да билмей туруп неге ял алабыз, билегенлерден де неге артда къалабыз?!

ТАБИАТ-БИЗИН ЭМЧИВИЗ

Балтасап

Балтасапны (орусча огъар «первоцвет» дейлер) – 10-30 сантиметр бийиклиги булангъы ачыкъ сари чечекни ким де гѳргендир. О агъач ягъаларда, чырхы ва бѳлек араларда оьсе.

Балтасапны эки тюрлю пайдасы бар: 1) Къыр оьсюмлюклени арасында витаминлерини кѳплюгюнден биринчи ерни ала. С витамин балтасапда чакъы гъеч бир оьзге оьсюмлюкде болмай. Шо саялы огъар «чемпион» деп айталар. 2) Балтасап – дарман от. Ону япыракълары, чечеклери ва тамурлары астма, бувма аврувлагъа, ѳтелге, гриппге дарман гъисапда къоллана.

Къычыткъан

Къычыткъан тийип къолун-бутун къычытдырмагъан ким бар? Шо саялы ону зараллы чѳп отгъа гъисап ѳтегенлер де бола. Тек олар оьзлер шолай абурсуз къарайгъан бу бек тизив отну гъакъында онча кѳп зат билмейлер.

Гелигиз, къычыткъанны адамлар ачгъан сырларыны гъакъында къысгъача хабарлайыкъ.

Медицинада къычыткъан аврувну ичинден гелеген къанны токътатмакъ учун да, къанда болма имканы шекер аврувну аз ѳтмек учун да къоллана.

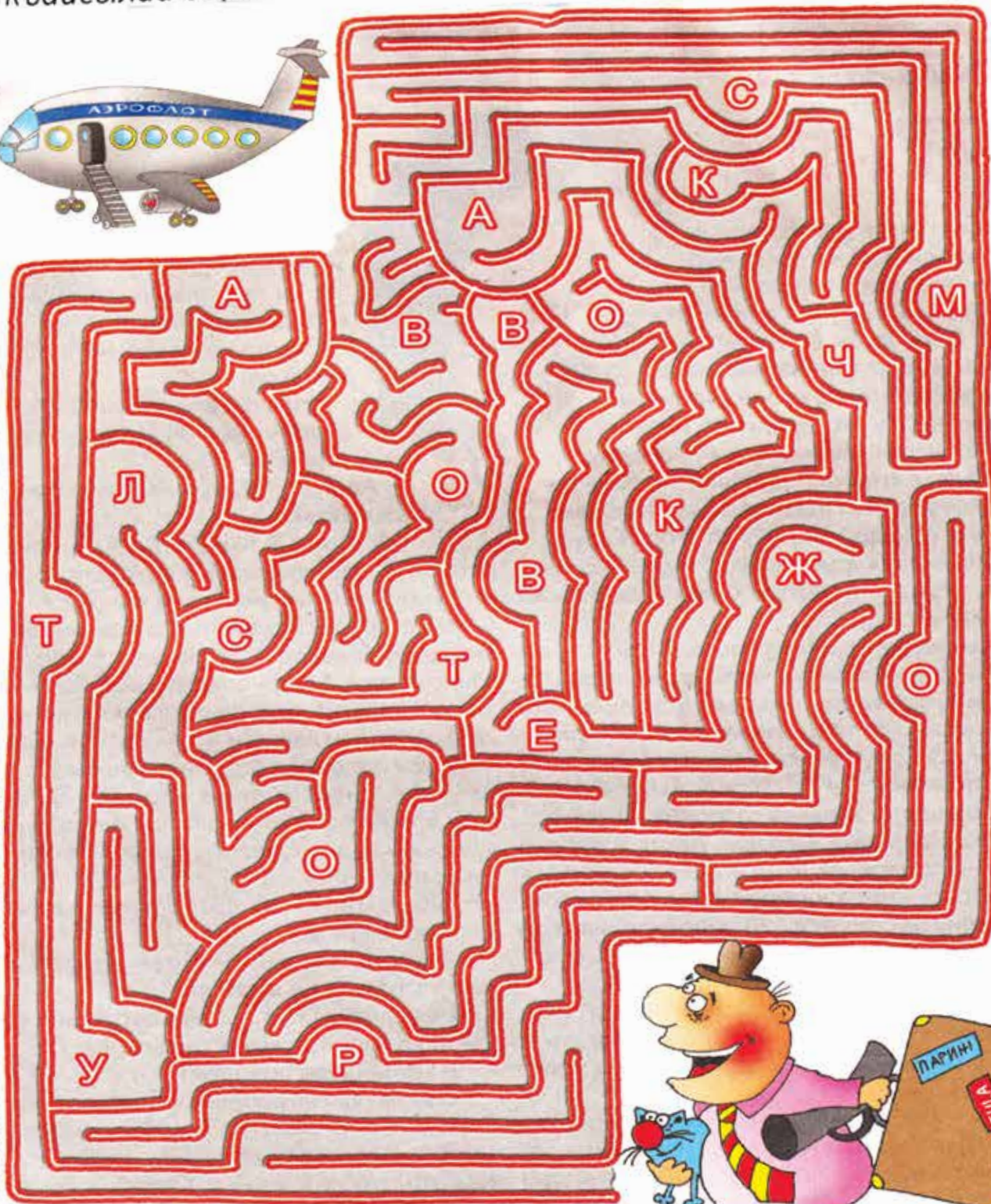
Къычыткъанны урлугъуну 32 процентинде май бола. Оьсюмлюкню къаркъарасындан аркъанлар ѳте.

Инг де аслусу – къычыткъанда А, К, С, В деген витаминлер кѳп. Шо витаминлер етишмей буса, адамны савлугъу осаллаша. Онда темирни, кальцийни тузлары да табылгъан.

Ахтар! Изле! Тан!

Шу адамгъа самолётгъа минмеге кѳмек эт!
Ёл уьстде бар гъарпланы жъя юрюсенг – ол
къайсылай барагъанны атын билежексен.

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

1/2019

январь – февраль

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций Республики
Дагестан.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016 г. выданный
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:

Ш.Алишева (ред. выпуска)

П.Абдуллаева

А.Абдуллатипов

С.Алиев

С. Мамаева

Т.Зургалова (отв. секретарь)

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталибов

Формат 60x84 1/8.

Уч. изд. л. 3,24.

Уч. печ. лист 3,26.

Бумага офсетная.

Дата выхода в свет 11.03.2019 г.

Тираж 858 экз.

Заказ №334.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,
на полугодие – 73904.

Цена свободная.